
BANDIĆI U BORBAMA NA TARABOŠU

Jovan Đuranović

Battles that the Montenegrins fought in 1912 and 1913 to occupy Taraboš (Tarabosh), as the central strategic and defence position of Skadar, represent the greatest examples in the history of heroism and chivalry. For the conquest of Skadar Montenegro formed a special attack division named the Battalion of Death which was formed of old men among whom rarely anyone ever survived. The clan of Bandići, as a troop belonging to the Komansko-Zagarački battalion, or the Katunska brigade, made a great contribution in the battles for Taraboš, which is the topic of this work.

Prvi balkanski rat predstavlja završnu fazu oslobođenja balkanskih država (Crne Gore, Srbije, Bugarske, Grčke i Rumunije) od feudalnog sistema Osmanskog carstva koje se do tada cijeli vijek polako urušavalo. Na osnovu ratnog saveza balkanske države dogovorile su zajedničku borbu za oslobađanje balkanskih teritorija koje su bile pod vlašću Osmanskog carstva.

Učesnici u Prvom balkanskom ratu

Prema dogovoru, Crna Gora je prva objavila rat Osmanskoj imperiji 8. oktobra 1912. godine, da bi potom i ostale balkanske države ušle u rat. Prema ratnom planu, crnogorska vojska koja

je brojala 35.600 vojnika i oficira pod vrhovnom komandom kralja Nikole bila je podijeljena u tri operativna odreda: Zetski, Primorski i Istočni. Glavni strateški cilj Vrhovne komande crnogorske vojske u Prvom balkanskom ratu bio je osvajanje Skadra na koji su bili usmjereni Zetski i Primorski odred, dok je Istočni odred pod komandom Janka Vukotića bio usmjeren prema Sandžaku i Metohiji. Istočni odred crnogorske vojske, koji je 8. oktobra 1912. godine počeo pokret iz rejona Kolašina i Andrijevice, za 28 dana oslobodio je Pljevlja, Šahoviće, Bijelo Polje, Berane, Plav, Gusinje, Rožaje, Peć, Dečane i Đakovicu.¹

Glavni cilj operacije bio je zauzimanje Skadara, nekadašnje prijestonice Dukljanske države (dinastija Vojisavljevića), odnosno Zetske države (dinastija Balšića), kojeg je Osmansko carstvo osvojilo 1479. godine.

Skadar je bio jako osmansko utvrđenje kojega su branile otomanske divizije jačine oko 38.000 vojnika. Daleko ispred svojih zidina Skadar je bio zaštićen jakim utvrđenjima na Tarabošu, Brdici, Velikom i Malom Bardanjolu i Štoju.

Napad crnogorske vojske na Taraboš izvršio je Primorski odred u čijem sastavu je bila Prva divizija pod komandom Mitra Martinovića, predsjednika vlade Crne Gore i Luke Gojnića načelnika štaba komandanta Primorskog odreda. Primorski odred formiran je od Katunske brigade sa divizijskim artiljerijskim odredom koja je imala centralnu ulogu, pod komandom brigadira Milutina Vukotića, Crmničko-primorske brigade, pod komandom komandira Miloša Lekića, Riječko-lješanske brigade pod komandom brigadira Nika Kusovca.² Ukupno, Primorski odred brojio je 15 bataljona (oko 8.000 boraca) i 34 topa.³

¹ Nikola Martinović, „Crna Gora biografski zapisi“, str. 341.

² Božidar Božo Vuković „Rat Crne Gore protiv Turske i Bugarske 1912–1913“, str. 53.

³ Istorijski zapisi, knj. X 1954, str. 461.

Taraboš je veliko, potpuno golo i stjenovito brdo koje dominira okolinom, koje je bilo utvrđeno teško pristupačnim šančevima, popunjenim dobro naoružanim vojnicima, zaštićeno sa više redova bodljikave žice pričvršćene na gvozdeno kolje. Po svom obliku Taraboš, kako nam je pričao moj đed Vukota narednik crnogorske vojske, liči na brdo Sađavac u Bandićima, i ta sličnost, vjerovatno mu je u tim teškim trncima davala dodatnu snagu i hrabrost da izdrži sve te nadljudske napore.

Taraboš je od strane otomanskih snaga branjen od:

a) pješadijskih snaga koje su činili: treći bataljon 71 pješadijskog puka, tri redifska bataljona (drački, libraški i gramiški), skadarski dobrovoljci (oko 1.400 vojnika), grupa barjaka Grinje i Kopljka (106 vojnika), odred bataljona tvrđavske rezerve, tvrđavska i inžinjerska četa, mitraljeska četa sedamdeset prvog pješadijskog puka i mitraljeska četa drugog pješadijskog puka strijelaca. (Svega: četiri bataljona nizama i redifa, oko dva bataljona dobrovoljaca, 8 mitraljeza, jedna graničarska i inžinjerska četa;)

b) artiljerijske snage sastavljene od: 6 topova (merzera) 12 cm, 6 sporometnih haubica 12 cm, četiri brzometna poljska topa 7,5 cm, dva brzometna brdska topa 5,5 cm, 6 starih poljskih topova 8,7 cm i jedan reflektor. (Svega 24 artiljerijska oruđa i jedan reflektor).⁴

Bandićka četa je bila pod komandom oficira Blaža Markovog Begovića kojeg je pored ratnog morala krasila i visoka oficirska sposobnost i briga za svakog ratnika, i četnog barjaktara Draga Filipovog Barovića, koji potiče iz poznate kuće Barovića koja je dala devet barjaktara od kojih su petorica poginuli pod barjaktom. Bandićka četa nalazila se u sastavu Komansko-zagaračkog bataljona kojim su komandovali Tomaš Dragović i Savo Velimirović, a bataljonski barjaktar bio je Filip Simov Radulović.

⁴ Isto str. 460.

Sveštenik Komansko-zagaračkog bataljona bio je pop Petar Vuković, poznati dobročinitelj i patriota. Pored oficira Blaža Markovog Begovića kao komandira bandićke čete, iz Bandića su kao pješadijski oficiri u bici na Tarabošu učestvovali i Marko Milošev Begović oficir, Radoje Đurov Vukadinović oficir, Luka Paov Vukadinović mitraljeski oficir, Milovan Borov Sekulić oficir, Mijajlo Ristov Sekulić oficir i Joko Vukadinović trubač.

U tom periodu Bandići su imali školovani artiljerijski oficirski kadar koji je učestvovao u bici na Tarabošu u okviru artiljerijskih jedinica Katunske brigade van bandićke čete i činili su ga: Blagota Ilijin Martinović artiljerijski komandir-kapetan, Milo Muratov Đuranović artiljerijski oficir; Simo Milonjin Sekulić telegrafski komandir, Nikola Milošev Begović oficir artiljerijski, Petar Ristov Vukadinović artiljerijski oficir, Vaso Paov Vukadinović artiljerijski narednik i Simo Dragojev Đuranović artiljerijski narednik. U okviru bandićke čete ratovali su sljedeći vodnici, narednici i desečari: Spasoje Ivanov Begović vodnik, Blagota Perov Begović desečar, Krsto Milošev Begović vodnik, Mijajlo-Mrgud Petrov Barović vodnik, Veliša Minjakov Barović desečar, Vidak Đurov Vukadinović vodnik, Bajo Radojev Vukadinović desečar, Boško Đurov Vukadinović desečar, Lazar Spasojev Vukadinović desečar, Risto Jovanov Vukadinović desečar, Ilija Petrov Vuković desečar, Vaso Petrov Vuković desečar, Marko Jovanov Vuković desečar, Filip Đurov Đuranović vodnik, Vukota Muratov Đuranović pješadijski narednik, Radovan Filipov Đuranović narednik, Miloš Šutov Martinović desečar, Joko Savov Pavićević desečar, Jovan Markišin Radonjić desečar, Milonja Đurov Sekulić vodnik, Marko Milonjin Sekulić pješadijski narednik, Petar Jovov Sekulić desečar i Ivan Jošov Sekulić desečar.

Prvi napad na Taraboš

Prvi napad na Taraboš otpočeo je 21. oktobra 1912. ujutru. Cilj napada je bio Širočki Vis, najveći vis na Tarabošu od 658 m. koji dominira Skadrom. Šančevi na Tarabošu bili su jako utvrđeni od strane osmanskih boraca, dobro naoružanih i snabdjevenih municijom koju nijesu štedeli, a pristup šančevima bio je zaštićen sa nekoliko redova gusto prepletane bodljikave žice širine nekoliko metara. Crnogorci nijesu raspolagali dovoljnom količinom artiljerijske municije da bi mogli probiti prepreke do šančeva, pa je svaki bataljon formirao bombaška i jurišna odjeljenja za probijanje i rasijecanje bodljikave žice. Bombaška i jurišna odjeljenja, naoružana bombama, levorima i makazama jurišala su brisanim prostorom bez zaklona sa ciljem da ruše i presijecaju nekoliko redova bodljikave žice. Bombe su bile metalne cijevi oko dva i po metra duge, napunjene eksplozivom, s namjenom da se podvuku pod žicu i aktiviraju upaljačem. Otomanski borci ušančeni u rovovima udaljenim oko pedesetak metara, zaustavljali su bombaška odjeljenja kišom artiljerijskih granata i mitraljeskim i puščanim kuršumima koji su sijali smrt u svakom trenutku. Crnogorski bombaši su se na život i smrt neustrašivo borili. Od prvog jurišnog odreda rijetko je ko uspio da dođe živ do žica, ali borba i juriš su se nastavljali. Smjenjivali su se juriši uz popunu bombaških odjeljenja dobrovoljcima. Crnogorci su zauzeli Širočki vis i 24. oktobra 1912. godine istakli crnogorsku zastavu. Samo u toku noći mogli su se sahraniti poginuli, a ranjeni iznijeti sa bojnog polja. U ovim borbama posebno je izginuo Čevsko-bjelički bataljon. O herojstvu crnogorskih boraca Božidar Božo Vuković u svom djelu „Rat Crne Gore protiv Turske i Bugarske 1912–1913“ zapisa: „Ovi primjeri patriotizma, visoke nacionalne svijesti herojstava i samopregora Katunskih vitezova, možda su jedinstveni primjer u

istoriji naroda, zahvaljujući ovakvim herojima Crna Gora je mogla činiti čuda od junaštva za vrijeme posljednjih pet vijekova.“⁵ Osvajanjem Širočkog visa, najvišeg visa na Tarabošu, Taraboš nije osvojen, jer na njemu postoji još nekoliko uzastopnih dobro utvrđenih i branjenih položaja. Kad je Širočki vis zauzet, komandant Odreda u izvještaju Vrhovnoj komandi pisao je pored ostalog „Taraboš je mnogo jače utvrđenje nego što se ranije znalo. Na vrh koji je noćas osvojen ne može se iznijeti ni jedan top, jer je to oštra i kamenita čuka, narezana kamenjem kao škrga. Pojedine baterije Odreda (misli se na Primorski odred, primjedba J.Đ) zbog malog dometa (dometa atriljerije, primjedba J. Đ), ne mogu postići željene rezultate protiv neprijateljskih utvrđenja, a naročito protiv dobro utvrđene i zaštićene neprijateljske artiljerije.“⁶

Vrhovna komanda crnogorske vojske uviđa da uspjeh ne može postići sama hrabrost i odlučnost vojske u osvajanju ovako jakih utvrđenja, sa tako slabom artiljerijom i nedovoljnom količinom municije i bez potrebnih tehničkih sredstava za izviđanje, rušenje i uklanjanje prepreka. Iz navedenih razloga Vrhovna komanda je naredila **Primorskom odred** da uspori napad na Taraboš, dok se ne pribave potrebna tehnička sredstva i dok se trupe ne snabdiju dovoljnom količinom artiljerijske municije za uspješno dejstvo⁷. Borbe oko Skadra nastavljene su i 1913. godine.

Drugi napad na Taraboš

Drugi napad na Taraboš od strane Primorskog odreda izvršen je 25. januara 1913. godine u tri kolone (desna, srednja i lijeva).

⁵ Božidar Božo Vuković, „Rat Crne Gore protiv Turske i Bugarske 1912–1913“, str. 55, 55, 56 i 57. Cetinje 1971.

⁶ Isto str. 56.

⁷ Isto str. 58.

Desnu kolonu činjela je Crmničko-primorska brigada na prostoru od rijeke Bojane do sela Gornji Oblik, srednju kolonu, Katunska brigada kao glavni napad na utvrđenja Velikog Taraboša i lijevu kolonu – Ljubotinjski i Seličko-šestanički bataljon na prostoru od Taraboša pa do obale Skadarskog jezera.

Napadi i juriši trajali su 26. i 27. januara. Crnogorska artiljerija nije mogla da djeluje zbog velike blizine neprijateljskim preprekama i rovovima, pa je postojala velika bojazan da će biti tučena sopstvena pješadija. Otpor otomanske vojske bio je veoma jak, ali i pored njegove jake artiljerijske i pješadijske vatre nalet bombaških odjeljenja nije zaustavljen, oni su stigli do prepreka od bodljikave žice ispred samih otomanskih rovova i uspjeli da na nekoliko mjesta iskidaju prepreke od bodljikave žice i kroz njih načine prolaz – strugu, ali je najveći dio veterana ostao na žicama. „Ovo je jedinstven primjer u istoriji naroda da starci od preko 60 godina života dobrovoljno jurišaju na ovakve neprijateljske prepreke da bi svojim mlađim drugovima, sinovima i unucima pokazali i dali primjer kako se bori, žrtvuje i umire za slobodu otadžbine.“⁸

Nakon probijenih redova žica od strane bombaških i jurišnih odjeljenja, drugi borbeni red, koji je sačinjavala pješadija Katunske brigade uz velike gubitke posebno Čevsko-Bjeličkog bataljona, zauzeo je prednje otomanske položaje na Tarabošu, ali su ostala neosvojena utvrđenja na Velikom Tarabošu. Istovremeno je i Zetski odred pod komandom prestolonasljednika knjaza Danila, zahvaljujući energičnom i herojskom naletu svih brigada Zetskog odreda, a naročito naletu Gornjovasojevičke brigade i neustrašivom držanju i ličnoj hrabrosti njenog komandanta, brigadira Radomira Vešovića, hrabrosti i umješnosti komandanta Druge mješovite brigade vojvode Đura Petrovića, probio neprijateljske prepreke – nekoliko redova

⁸ Isto str. 91. i 92.

bodljikave žice podignite na gvozdenom kolju ugrađene u beton, i zauzeo Veliki Bardanjol, a neprijatelj je odstupio na položaje Malog Bardanjola koji su udaljeni oko 3 km od Velikog Bardanjola.⁹ Pored Malog Bardanjola, otomanske snage imale su jaka utvrđenja na Brdici i Velikom Tarabošu. I pored ogromnih napora, velikog morala, nadčovječanske istrajnosti i hrabrosti crnogorske vojske koja je imala maksimalnu podršku u svom narodu, crnogorska vojska nije mogla nadoknaditi velike nedostatke artiljerije i savremene tehnike potrebnih za savlađivanje utvrđenja i njihovih prepreka oko Skadra, i zato je, i pored ogromnih žrtava i napora, Skadar i ovog puta ostao neosvojen.

Treći napad na Taraboš i formiranje „Bataljona smrti“

Poslije drugog neuspjelog napada na Taraboš, Primorski odred, ojačan sa 2 poljska brzometna topa iz Zetskog odreda, 2 haubice sa Lovćena kalibra 150 mm i 2 merzera, pripremio je napad od strane Katunske brigade na greben Velikog Taraboša. Greben Velikog Taraboša karakteriše strma i kamenita padina utvrđena sa tri reda dobro maskiranih rovova, ispred kojih se nalazilo nekoliko redova bodljikave žice na gvozdenom kolju, betoniranom u kamenu. Zbog ovako urvrđenog ratnog položaja i zbog malog uzanog prostora na grebenu, na Tarabošu se nijesu mogle razviti jače pješadijske snage za napad. Ali, baš zbog toga računalo se da će artiljerija s kojom se raspoláže biti dovoljna da se njenom vatrom bar donekle poruše prepreke ispred neprijateljskih rovova i utvrđenja, i tako se omogućí pješadiji da kroz prolaze, koje artiljerija načini u preprekama, prodre i zauzme Taraboš koji dominira Skadrom, a sa padom Taraboša pao bi i Skadar.

⁹ Božidar Božo Vuković, „Rat Crne Gore protiv Turske i Bugarske 1912–1913“, Cetinje 1971, str. 88. i 90.

Treći napad na Taraboš otpočeo je 18. marta 1913. godine ujutro, artiljerijskom pripremom. Približavanje neprijateljskim preprekama i rovovima, Katunska brigada izvršila je noću između 17. i 18. marta. Još u toku noći neprijatelj je otkrio pokret Katunske brigade i obasuo je jakom pješadijskom i artiljerijskom vatrom, pa je njen pokret zaustavljen.¹⁰ Poslije dužeg artiljerijskog dvoboja crnogorska artiljerija sa Širočkog Visa, u kojoj su Bandići imali vidno učešće kako u komandnom tako i u vojničkom sastavu, uspjela je da pasivizira otomanske baterije na vrhu Taraboša i pješadija je produžila pokret.

U prvom i drugom napadu na Tarboš kao što je rečeno, od dobrovoljaca, po jedan ili dva ratnika iz voda, formirana su jurišna i bombaška odjeljenja, koja su išla ispred bataljona na rasijecanje žica. Artiljerijskom vatrom nijesu se mogle probiti prepreke od bodljikave žice, pa je kod pripreme za treći napad na Taraboš od strane komande Katunske brigade odlučeno da se formira jedan jurišni ili bombaški bataljon sa najtežim ratnim zadatkom – postavljanje bombi ispod redova isprepletene bodljikave žice i presijecanje žice makazama i pravljenje slobodnog prolaza (struge) prema otomanskim šančevima. Jurišni ili bombaški bataljon sastavljen je od dobrovoljaca ratnih veterana (staraca) iz svih bataljona, koji su bili oslobođeni vojne obaveze, kako su ga kasnije nazvali „Bataljon smrti“, smatralo se pitanjem časti i obaveze svake jedinice da odredi svog predstavnika u ovaj bataljon. Ova odjeljenja sastavljena su prvjenstveno od starih ratnika, oficira i komandira od preko 60 godina, oprobanih u prvim ratovima, koji nijesu htjeli ostati u svojim kućama, već su kao dobrovoljci došli sa svojim sinovima da se bore za zauzimanje Skadra. Broj prijavljenih dobrovoljaca u bombaškim i jurišnim odjeljenjima bio je veći nego što je trebalo, iako su znali da idu

¹⁰ Božidar Božo Vuković „Rat Crne Gore protiv Turske i Bugarske 1912–1913“, Cetinje 1971, str. 88. i 90.

u sigurnu smrt. Starci su govorili „do žice možemo doći, a više i ne treba, za nama je manja šteta nego za mladićima.“¹¹ Brojno stanje Jurišnog ili Bombaškog bataljona, kasnije nazvanog „Bataljon smrti“ raspoređenog u nekoliko četa iznosilo je 400–500 ratnika. Svojevoljno se za komandandira ovog bataljona javio Pavle I. Plamenac. Pavle Plamenac je bio šef štaba Primorskog odreda, desna ruka brigadiru Mitru Martinoviću, oficir koji je vojne nauke završio u Italiji. Pri prvom napadu na Skadar 25. januara 1912. godine bio je teško ranjen, što ga nije omelo da ne pružme ovaj najteži zadatak u kojem su prilike da ostane živ bile minimalne.¹² „Bataljon smrti“ bio je snabdjeven makazama i bombama za probijanje i presijecanje bodljikave žice. Kao što je rečeno, ratni zadatak ovog bataljona je bio da na znak napada na utvrđenja Traboša, u prvom borbenom redu jurišaju na presijecanje žica, a za njim pješadija Katunske brigade kao drugi borbeni red da jurišaju na šančeve. Bombaška i jurišna odjeljenja iz „Bataljona smrti“, naoružana bombama, puškama, levorima i makazama nekoliko puta su silovito jurišala brisanim prostorom bez zaklona da ruše i rasijecaju redove bodljikave žice. Na brisanom kamenitom prostoru zaklone su kopali golim rukama i bajonetima. Od tih zaklona malo su imali fajde. Otomanska mitraljeska, puščana i artiljerijska paljba nije prestajala, crnogorski heroji iz „Bataljona smrti“ slavno su ginuli, ostajali su da vise mrtvi na žicama, ali jedan mali dio ovih junaka uspijeva da podvlači bombe ispod redova bodljikave žice, zapali i aktivira upaljače koji detoniraju i raznose žicu, a makazama je rasijecaju i otvaraju prolaze, odnosno strugu, kako su pričali učesnici bitke na Tarabošu. Prvoga dana napada na Taraboš 18. marta 1913. godine gine u jurišu u prvim borbenom redu i komandir „Bataljona smrti“, Pavle Plamenac.

¹¹ *Istorijski zapisi*, knj. X 1954, str. 470.

¹² *Glas Crnogorca*, broj 15/1913.

Izginuli su gotovo svi, ali je žica probijena. Bombaška i jurišna odjeljenja, a za njima borci Katunske brigade, krenuli su silovito preko mrtvih i ranjenih drugova kroz rasiječene žice na prvi red šančeva. Dočekani strahovitom ubitačnom vatrom iz svih otomanskih oruđa, ratnici Katunske brigade poslije duže borbe prsa u prsa sa otomanskim snagama osvojili su prve redove šančeva.

Ovom prilikom iznosimo nekoliko isečaka iz zanimljive knjige „Šećanje na Bobote“ autora Džojisa Kerija, istaknutog britanskog romanopisca, svjedoka borbi oko Skadra i njegove predaje Crnogorcima. Keri je bio na samoj liniji fronta i između ostalog opisuje juriše i herojstvo bombaških odjeljenja: „Red ljudi ocrtao se iznenada na liniji horizonta sa daleke strane grebena, i spotičući se potrčao prema žici. Ovo su bili bombaši. Bilo ih je četrdeset, sve starci i posebni dobrovoljci. Sami su se prijavili zato što, kako oni kažu nije važno i ako ih ubiju. Nekoliko ih je nosilo dugačke bijele ogrtače, plave pantalone i bijele čarape narodne nošnje, te su se njihovi kaputi smiješno vijorili za njima dok su na svojim starim reumatičnim nogama žurili preko kamenja.

Bombe, kao što je rečeno, bile su cijevi oko dva i po metra duge, s namjenom da se podvuku pod žicu i aktiviraju upaljačem. One su se pokazale djelotvornijim i od topovskih i od ručnih granata, mada ne toliko dobre koliko kliješta. Nekoliko staraca je palo, ali ih je dvije trećine postavilo bombe, namjestilo i upalilo. Vraćali su se natrag kaskajući kratkim koracima i dugim skokovima kao što rade ljudi preko neravnog terena, padajući jedan po jedan sve vrijeme. Kad su prelazili neposredno iznad zidova i vojnika koji su tamo čekali, bacili su uvis svoje kape da im pokažu da je žica probijena. Mora se imati na umu da su otomanski vojnici pucali na crnogorske ratnike neposredno sa pedesetak metara. Neki od onih koji su odbacili kape suviše visoko čekali su ih ozbiljno da se vrate, kao da je to bila igra hvatanja lopte. Oko pola ovih ljudi bilo je namah ubi-

jeno, svi osim dvojice ili trojice bili su pogođeni, neki sa pet, jedan sa sedam ustrela. Prvi čovjek na kraju prednjeg crnogorskog zida je ustao i izašao. Tog trenutka je bio pogođen, ali je drugi, treći, četvrti, peti slijedio jedan po jedan na odstojanju od metar ili dva, pognuo bi se pod žicom i peo prema šancu. Odmah ispod žice nalazila se jedna mala uvala, lijevo od čistine, koja je pružala djelimičan zaklon, odred se tamo sakupio i jurnuo naviše u grupi. Otomanska puščana vatra bila je sada veoma ubrzana, poput buke hiljadu ljetnjih dana u jednom naletu, i parčići se odbijali od naše stijene desno i lijevo, mada je već bila znatno rasuta u vrijeme kad bi do nas stigla.

Pukovnika Plamenca smo videli prema nebu kako maše sabljom na vrhu poprišta. Izgledalo je kao da zastaje za trenutak, a onda je nestao sa gomilom svojih ljudi.

Šanac je bio osvojen. Plamenac je bio mrtav. Onda kada je izgledalo da je skočio naniže, bio je pogođen kroz glavu, i za oko deset minuta njegov bataljon je bio u pometnji. Od šanca su naslijepo jurišali uz rovove i ginuli. Turske maksimke su bile okrenute pravo dolje prema ovim rovovima, pa su ih skidali na desetine.¹³

Jurišali su Katunjani i na drugi red rovova, ali kako je artiljerija vrlo malo porušila prepreke ispred ovog reda rovova, bombaška i jurišna odjeljenja uspjela su da prolaze mjestimično prošire, ali nedovoljno za veći prolaz pješadije, te su naleti pješadije na tako uskom prostoru bili zaustavljeni silovitom koncentracijom otomanske vatre. Naleti boraca katunske brigade ponavljani su nekoliko puta ali, zahvaljujući hrabrosti otomanskih boraca i njihovom dobrom naoružanju, uspjeli su da sve nalete crnogorskih ratnika odbiju i drugi red rovova zadrže u svojim rukama, jer nijedan borac katunske brigade nije uspio da živ pređe uski prostor između prvog i drugog reda. Napadi i

¹³ *Montenegrina digitalna biblioteka*

juriši smjenjivali su se u toku 18. i 19. marta 1913. godine, uz vrlo velike gubitke, ali sve bez uspjeha, jer nedostatak artiljerije nije mogao nadoknaditi hrabrost i požrtvovanost katunskih boraca ni ovom prilikom.

Tako su napadi i juriši usljed velikih gubitaka, 19. marta predveče počeli jenjavati da bi u toku noći između 19. i 20. marta sasvim prestali.¹⁴

„Glas Crnogorca“ br. 18 od 25. aprila 1913. godine objavio je čitulju o pogibiji komandira Bataljona smrti Pavla I. Plamenca

Pored glavnog napada na Taraboš trupe Zetskog odreda su napadale na svim sektorima oko Skadra sa ciljem da se približe otomanskim utvrđenim rovovima na Malom Bardanjolu, do samih prepreka, ali i ovdje, usljed nedostatka tehničkih sredstava za savlađivanje prepreka, dalji napadi morali su biti obustavljeni.

Nakon konsolidovanja crnogorske vojske, deset dana od posljednjeg napada, Vrhovna komanda crnogorske vojske odluči 29. marta 1913. da nastave borbu oko Skadra. Nastavljeni su intenzivni napadi na Skadar i sva utvrđenja oko njega. Pored ratnih dejstava crnogorska vlada je vodila i diplomatsku aktivnost, sa ciljem da dokaže opravdanost opsade Skadra. Otomanske snage koje su branile Skadar svakog dana su se sve više i više iscrpljivale zbog velikih gubitaka kako u ljudstvu, tako i u municiji i hrani. Komandant Skadra Esad-paša Toptani poznati vojskovođa i državnik odlučio je 7. aprila 1913. da stupi u pregovore o predaji Skadra sa crnogorskom vrhovnom komandom. Prestolonasljednik knjaz Danilo, komandant Zetskog odreda, za pregovore je odredio serdara Janka Vukotića i komandira Blaža Vrbicu. Protokol o predaji Skadra potpisao je 9. aprila 1913. u ime Vrhovne crnogorske komande, komandant Zetskog odreda, prestolonasljednik, knjaz Danilo, a u ime

¹⁴ Božidar Božo Vuković „Rat Crne Gore protiv Turske i Bugarske 1912–1913“, Cetinje 1971, str. 100.

ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ

С осјећајима неизмјерног бола због смрти нашег никад непрежаљеног

Командира **ПАВЛА И. ПЛАМЕНЦА**

погинулог на челу јуришне колоне 18. марта тек. год. на Тарабошу, сматрамо за своју свету дужност изјавити нашу вјечиту захвалност Њиховим Величанствима Краљу Господару и Краљици Милени; Њиховим Краљевским Височанствима: Књазу Престолонашљеднику Данилу, Књагињи Престолонашљедниковици Милице, Књазу Францу Јосифу Батембергу, Књагињи Ани Батемберг, Књазу Мирку, Књагињи Наталији, Књегињицама: Ксенији и Вјери и Књазу Петру на милостивој пажњи указаној нам изјавама саучешћа у овој нашој великој жалости.

Доживотно остајемо захвални грађанству вароши Цетиња, сродницима, пријатељима и познаницима из унутрашњости Црне Горе, из Србије, Босне и Херцеговине, Боке Которске, Далмације, Ческе и Русије, који на глас о смрти милог нам покојника похиташе, да ма којим начином узму учешћа у нашем болу и с нама заједно оплакаше драгог нам покојника.

Цетиње, 22. априла 1913 године.

П. п. бр. 80, 1,1

У име уцвијелене фамилије

Ожалошћени: отац командир **Ићо**; супруга **Госпава**.

otomanskih trupa komandant Skadarskog armijskog korpusa brigadni general Esad-paša. Crnogorske trupe, sa serdarom Jankom Vukotićem na čelu, ušle su u Skadar 11. aprila 1913. godine, i dočekane vrlo svečano od cjelokupnog hrišćanskog stanovništva grada. Prestolonasljednik knjaz Danilo sa svojim štabom ušao je u Skadarsku tvrđavu 12. aprila 1913. godine u

podne. Na ulazu ga je dočekaao Esad-paša i zajedno sa njim izašao na tvrđavu, đe je izvršena zvanična primopredaja grada. Pri ovom susretu Esad-paša je prilazeći prestolonasljedniku knjazu Danilu, rekao: „Možete misliti kako sam ožalošćen, da pošto sam iscrpio sva sredstva moram predati tako voljeni grad, i to u času kada čujem glas mrtvih koje ostavljam u toj zemlji. Ali uz sve to sam utješan, što sam pobijeden od hrabrog neprijatelja, najjunačkijeg što ga ima na svijetu“. Knjaz mu je odgovorio „Ne može biti žalostan onaj, koji je svjestan da je vršio i izvršio svoju dužnost, a Vi ste je ispunili. Velim Vam to ja koji sam Vaš istrajni neprijatelj, ali i Vaš poštovatelj“. Ovom prilikom dajemo samo neke izvode iz pomenutog Sporazuma o predaji Skadra:

1. Svaki turski vojnik, koji pripada aktivnoj vojsci, redifu, ili teritorijalnim trupama – mustafiz – napuštiće Skadar slobodno sa svojim oružjem, prtljagom, opremom i municijom koje će ponijeti sa sobom.

3. Pravo svojine, lična prava, slobodno ispovijedanje religije zavjenčava i svim stanovnicima varoši Skadra koji ne žele da napušte svoja ognjišta, a pod uslovima propisanim zakonom, koji važe za Kraljevinu Crnu Goru. Oni koji su latili oružje protiv Crne Gore neće se uzimati na odgovornost za ovo.

4. Otomanske trupe ponijet će sobom potrebna sredstva za ishranu i snabdijevanje.

5. Vojni i civilni-građanski činovnici, žandarmi i policija bit će slobodni da takođe napušte varoš s vojskom. Oni od ovih, koji žele ostati u Skadru – slobodni su da ovo učine.

10. Otomanske trupe ponijet će sa sobom saobraćajna sredstva –telefone, optičke telegrafe i heliografe.

13. Crnogorska vlada, ako je moguće, dat će otomanskoj vojsci nešto hrane.

14. Vojni komandant Skadra obavezuje se da preda crnogorskom genarilisimusu Skadarsku tvrđavu bez rušenja sredstava koja su služila za njenu odbranu.

15. Evakuacija tvrđave izvršit će se 10. aprila – stari datum 1913. godine u 8 časova, početi sa utvrđenjem na Tarabošu pa na Malom Bardanjoltu i u granici Štoj. Crnogorske trupe zauzeće ove u 11 časova prije podne, odnosno u 1 do 3 časa po podne istog dana.

Rađeno u duplikatu u Skadru 9. aprila 1913. godine.¹⁵

Potpisani sporazum o predaji Skadra Crnogorcima i primopredaja ključeva skadarske tvrđave između prestolonasljednika knjaza Danila i Esad-paše govori o najvećem stepenu ratnog morala i uzajamnog poštovanja. Ovo je primjer da čovjek u svakoj situaciji može da ostane čovjek u najboljem smislu te riječi i da u najtežim situacijama njegove pozitivne osobine nadvladaju gnjev i mržnju. Takvi su bili Crnogorci u svojoj vjekovnoj borbi za slobodu i oslobađanje svojih teritorija, a protiv sebe su imali su moćnu Otomansku imeriju koju je krasio visoki stepen organizovanosti i junaštvo u ratovanju.

Nakon zauzimanja Skadra od strane crnogorske vojske velike sile Evrope na čelu sa Austrougarskom krenule su sa velikim pritiskom i ultimatom protiv Crne Gore, do granice objave rata. Crna Gora je ostala usamljena, našla se u beznadežnoj situaciji, pa je pod pritiskom i blokadom potpisana konvencija sa predstavnicima velikih sila 26. aprila 1913. o predaji Skadra u ruke velikim silama.¹⁶ Po izlasku crnogorskih trupa iz

Skadra, 14. maja 1913. godine prekinuta je blokada crnogorske i albanske obale od strane velikih sila, nakon čega je u Skadar ušao odred međunarodnih snaga, na čelu sa viceadmiralom engleske vojske Seli Berneom i time je završen Prvi balkanski rat.

¹⁵ Isto 112,113. i 114.

¹⁶ Isto str. 120.

Црногорци на мосту Тарабоша, поглед Снадру на Бојани

Poginuli Bandići u I Balkanskom ratu na Tarabošu

U bici na Tarabošu iz čete bandićke poginulo je 10 ratnika, a ranjeno 16 Bandića i to najviše u drugom napadu 25–27. januara 1913. godine. Kao primjer masovnog učešća Bandića u borbama na Tarabošu navodimo Pava Bogdanovog Vukadinovića (72 godine), nosioca zlatne medalje Obilića za iskazano junaštvo u Veljem ratu 1876–1878. godine koji učestvuje sa 4 sina, i Petra Mujovog Vukovića (70 godina) odlikovanog medaljom za hrabrost iz prvog Veljeg rata 1876–1878. i ratnika u jajošima, sa šest sinova i 2 sinovca od kojih mu 3 sina i sinovac ginu u ovim borbama.¹⁷ Pavo Bogdanov Vukadinović i Petar Mujov Vuković kao starci učestvuju u bombaškom odjeljenju – „Bataljonu smrti“ na probijanju žica, đe je Pavo teško ranjen.

U prilogu objelodanjemo poginule i ranjene ratnike bandićke čete u Prvom Balkanskom ratu na Tarabošu.¹⁸

¹⁷ Jovan Radulović, „Priče i anegdote komansko-zagaračke“, knjiga prva, Podgorica 1998. godine, str. 18–19.

¹⁸ Milovan P. Pejović, „Pleme Komani – Bandići – Bezdanovići i Radulovići kroz vjekove“, str. 219–225. i Protokol poginulih u ratovima 1912. i 1913. Narodni muzej Crne Gore, Cetinje 2001.

Poginuli Bandići u I Balkanskom ratu na Tarabošu			
1	Vukadinović Spasojev Lazar, des.	Đežezi	36 godina
2	Vukadinović Jovanov Risto, des.	Đežezi	25 godina
3	Vukadinović Milovanov Lazar	Župa	
4	Vuković Petrov Milo	Mokanji	36 godina
5	Vuković Petrov Mašo	Mokanji	
6	Vuković Petrov Vaso, desečar	Mokanji	33 godine
7	Vuković Boškov Đuro	Mokanji	19 godina
8	Đuranović Dragojev Jovan	Đežezi	33 godine
9	Sekulić Milonjin Nikola	Bračani	38 godina
10	Sekulić Draškov Mirko	Župa	33 godine

Bandići ranjeni na Tarabošu

1. Begović Ivanov Spasoje,
2. Vuković Jovanov Nikola,
3. Vuković Boškov Đuro,
4. Vuković Stevanov Petar,
5. Vuković Petrov Filip,
6. Vuković Muratov Rade,
7. Vukadinović Bogdanov Pavo,
8. Vukadinović Spasojev Lazar,
9. Vukadinović Radovanov Peko,
10. Dragutinović Bojov Miloš,
11. Đuranović Muratov Vukota,
12. Sekulić Filipov Savo,

13. Sekulić Perišin Blagota,
14. Sekulić Đurov Petar,
15. Sekulić Begov Jovan,
16. Pavićević Jovov Tomica.

Navedeni podaci pokazuju da su Bandići koji su imali jednu četvu ratnika u Prvom Balkanskom ratu u bici na Tarabošu nastavili tradiciju svojih predaka i skupa sa ostalim Crnogorcima rame uz rame viteški se borili za ostvarivanje svetih ciljeva odbrane slobode, ili oslobađanje svojih teritorija od Otomanske imperije.

Pored kolektivne hrabrosti Crnogorci su ispoljavali i pojedinačnu hrabrost. Ovom prilikom ćemo objelodaniti dvije autentične priče učesnika bitke na Tarabošu koje odslikavaju viteštvo crnogorskih ratnika. Jedna priča je narednika Vukote Muratovog Đuranovića, a druga Filipa Petrovog Vukovića. Vukota je učesnik Prvog i Drugog Balkanskog rata i Prvog svjetskog rata. Za hrabrost koju je ispoljio u ovim ratovima odlkovan je nekoliko puta, između ostalog, i medaljom za hrabrost u balkanskim ratovima, a zlatnom medaljom za hrabrost u Prvom svjetskom ratu, koje odlikovanje nije primio zbog Austrougarske okupacije koja je uslijedila odmah nakon imenovanja za dobijanje ovog odlikovanja, kako stoji i u uvjerenje Opštinskog suda na Cetinju broj 5167 od 11. juna 1926. godine.¹⁹ Pričao je Vukota da je, kada je jedan juriš Crnogoraca na šančeve na Tarabošu zaustavljen i odbijen velikom Otomanskom paljbom, bio ranjen u glavu i nije moga da se kreće. U tom košmaru Crnogorci su se povlačili na rezervni položaj, a on je ostao sam, ranjen, da leži i da se pretvara kao da je mrtav. Kad se bataljon povukao na rezervni položaj njegov brat od strica Musa Popov Vuković-Đuranović vidio je da Vukote nema među njima i krenuo je u potragu. Od mjesta đe se nalazio ranjeni Vukota, do mjesta đe se bataljon ušančio, bio je brisani prostor. Musa je krenuo da pređe

¹⁹ Novak Adžić „Borci za nezavisnu Crnu Goru 1918–1941“.

taj prostor koji je bio pod stalnom mitraljeskom i puščanom vatrom. Vukota je posmatrao taj prizor i u tom trenutku kako je pričao, nije više razmišljao o sebi, već o Musi, jer je mislio da nema mogućnosti da dođe do njega živ. Musa je rizikujući svoj život, skokovima, kao ris, izvijao se, prevrtao se i pretrčavao brisani prostor zasipan otomanskim plotunima uspio da dođe do Vukote. Legao je pored njega, sačekao noć i na plećima ga iznio u šanac kod ostalih Bandića.²⁰

Drugu priču pričao je Filip Petrov Vuković, učesnik bitaka na Tarabošu. Filip je bio sin Petra Mujovog Vukovića koji je učestvo-
vao u bici za Skadra sa 6 sinova i dva sinovca, od kojih mu tri sina i sinovac ginu. Filip i još jedan crnogorac-dobrovoljac ostali su u jednoj jaruzi nadomak otomanskih žica. Tu su sačekali mrak jer se nije moglo dalje ići po danu od jake otomanske puščane i mitral-
jeske vatre. Kada je pala noć i negdje pred jutro oni su se prikrali i iskidali otomanske žice. Ujutro je juriš nastavljen i Filip je sa svo-
jim saborcem prvi upao kroz načinjeni proboj u otomanske šan-
čeve gde je dobio ranu ispod rebara od otomanskog bajoneta. Filip je sa Taraboša donesen u Bandiće u crnogorskoj zastavi koju je preuzeo u tom poslednjem jurišu od jednog poginulog crnogor-
skog barjaktara i iznio je sačuvanu sa položaja. Poslije ovog doga-
đaja glavnokomandujući Primorskog odreda odlikovao je one Crnogorce koji su među prvima probili otomanska utvrđenja. Ko-
mandant bataljona, kad je kasnije čuo za junaštvo Filpovo, rekao mu je da je zaslužio zlatnu medalju Obilića, ali da ih je već po-
dijelio, međutim on je prvom Balkanskom ratu i Prvom svjetskom ratu za istaknuto junaštvo bio odlikovan sa druge tri medalje.²¹

²⁰ Ovu priču slušao je autor ovog teksta, unuk Vukotin.

²¹ Ovu priču dao mi je Filipov praunuk Ivan Vuković iz Crvenke.